

A 243 Nedstrand kirke

Portrett over Førre-presten

Undersøkelser og behandling

Lise Chantrier Aasen

AM saksnummer: 17/04440
Oppdragsnummer: OP-10328

Dato: 17.11.2020
Sidetall: 22

Oppdragsgiver: Tysvær kyrkjelige fellesråd

Stikkord:
Nedstrand kirke
Presteportrett
1700-talls maleri
Maleri på lerret

Oppdragsrapport 2020/27
Universitetet i Stavanger,
Arkeologisk museum,
Avdeling for konservering

Utgiver:
Universitetet i Stavanger
Arkeologisk museum
4036 STAVANGER
Tel.: 51 83 31 00
E-post: post-am@uis.no

Stavanger 2020

A 243 Nedstrand kirke

Portrett over Førre-presten

Undersøkelser og behandling

Lise Chantrier Aasen

Universitetet
i Stavanger

Arkeologisk museum

SAMMENDRAG

Portrettet over Førre-presten fra Nedstrand kirke ble behandlet ved Arkeologisk museum, UiS i perioden oktober 2019 til og med februar 2020. I tillegg til behandling, omfattet arbeidet undersøkelse av lerretsmaleriets maleteknikk, skadehistorikk og tilstand. Dette ble utført ved å studere maleriet i mikroskop og med UV-lys. Oppdragsgiver er Tysvær kyrkjelige fellestråd og oppdraget er finansiert av Riksantikvaren.

Portrettet har tidligere ikke vært behandlet (med unntak av prydrammen). Et uendret og ubehandlet maleri fra 1700-tallet er ikke vanlig, derfor ble det lagt vekt på minst mulig inngrep i kunstverkets elementer. Hovedfokuset i behandlingen var stabilisering av den horisontale riften langs nedre kant. Denne ble utbedret ved å tørklebe en remse sekundærlerret til baksiden av originalerretet langs hele nedre kant (kantdublering). I forkant ble nedre prydrammelist tatt av, i tillegg ble originalerretet løsnet fra nedre blindrammelist og planert. Sekundærlerretet vil dermed danne ombrettkant for ny oppspenning langs nedre kant. Siden blindrammen beholdes, vil trenagler kunne settes tilbake på sin opprinnelige plass. Blindrammen og prydrammen ble imidlertid ikke fjernet fra de øvrige ytterkantene av maleriet.

Ustabile fargelag ble konsolidert med størlim. Overflaten renses med bomullspinne lett fuktet med saliva og etterrenset med avionisert vann. De loddrette fugleekskrementene hadde etses inn i strukturen og ført til irreversible endringer. Disse synlige endringene på overflaten og riften langs nedre kant, ble retusert med vannløselige farger.

INNHALDSFORTEGNELSE

1	INNLEDNING.....	3
2	BESKRIVELSE AV MALERIET.....	3
3	HISTORIKK.....	4
4	UNDERSØKELSER.....	4
	Visuelle undersøkelser.....	5
	Maleri.....	5
	Prydramme	6
	Ultrafiolett fluorescens.....	6
	Tekstilanalyse.....	6
5	TIDLIGERE BEHANDLINGER.....	6
6	TILSTAND FØR BEHANDLING.....	7
	Bunnmateriale.....	7
	Malingslag.....	8
	Overflate.....	8
	Prydramme.....	9
7	BEHANDLING	9
	Behandling av maleriet.....	9
	Konsolidering.....	9
	Rensing.....	10
	Kantdublering, kun langs nedre kant	11
	Ny oppspenning langs nedre kant	13
	Kitting og retusjering.....	13
	Overflatebehandling.....	14
	Prydrammen	14
	Rensing.....	14
	Ny montering og plassering i kirken.....	14
8	FOTO AV MALERIET FØR OG ETTER BEHANDLING.....	15
9	TILTAK FOR VIDERE BEVARING (FDV)	17
	Klima.....	17
	Mekaniske skader.....	17
	Rengjøring.....	17
10	LITTERATURLISTE.....	18
	OVERSIKT OVER MATERIALER OG METODER BENYTTET TIL BEHANDLING.....	19
	VEDLEGG 1	20

BEHANDLING AV PORTRETET OVER FØRRE-PRESTEN

Kunstner: Ukjent

Signatur: Ingen

Datering: Ukjent

Mål pryddramme: 100 x 84 cm

Lysmål: 88 x 72 cm

Figur 1) Helopptak av portrettet fra befaring i 2017, før behandling 2020

1 INNLEDNING

Tysvær kyrkjelege fellestråd ble 11. mars 2019 innvilget tilskudd fra Riksantikvaren til konservering av to epitafier og et presteportrett (Figur 1) tilhørende Nedstrand kirke. Tilskuddet var basert på et notat med tilstandsvurdering og kostnadsoverslag på behandling av de tre inventarstykkene som ble utarbeidet av malerikonservator Anne Ytterdal, Arkeologisk museum, UiS, 15. november 2017.

Presteportrettet ble fraktet fra Nedstrand kirke til Arkeologisk museum (AM-UiS) for behandling 02.07.2019. Malerikonservator Anne Ytterdal var ansvarlig for pakking og transporten til Stavanger. Maleriet ble behandlet av malerikonservator Lise Chantrier Aasen (ved AM-UiS) i perioden oktober 2019 til og med februar 2020 og transportert tilbake til kirken 28.10.2020.

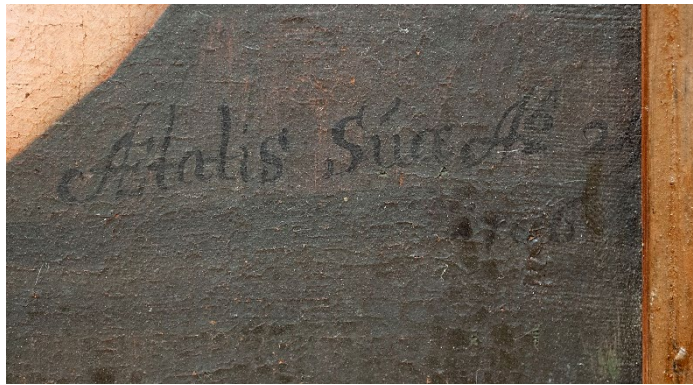
Undersøkelser i mikroskop, UV-lys og utprøving av materialer og metoder på skadeområder dannet grunnlag for forslag til behandling. I forslaget ble det lagt vekt på minst mulig inngrep i maleriets elementer, særlig med tanke på at maleriet tilsynelatende ikke er behandlet tidligere. Et skriftlig forslag ble fremlagt og godkjent av Riksantikvaren 27.09.19.

2 BESKRIVELSE AV MALERIET

Lerretsmaleriet er et portrett av en prest som vises fra hoftene og opp. Ansiktet er *en face* og dreid tre kvart til høyre (for betrakter). Den portretterte har brune øyne, forholdsvis lys hud, svake roser i skinnene og røde lepper. Han har krøllete lyst hår delt i en midtskill og som rekker ned til den hvite pipekragen/prestekragen. Presten er kledd i en sort kappe og holder en bok i sin høyre hånd. Den venstre hånden holder om livet. Både pipekragen og boken er typiske kjennetegn på et presteportrett (Christie

1982:123). Den portretterte er plassert foran en enkel bakgrunn delt i to. Største delen består av et mørkegrått nesten sort felt, mens området lengst til høyre er malt i en gulbrun farge.

I nedre høyre hjørne av maleriet står det skrevet «Ætatis Suæ Ao [...] 1766», som betyr i hans alder [...] 1766 (Figur 2). Sifrene som viser til hans alder er vanskelig å tyde, da de delvis skjuler seg under prydrammen. Hans alder kan se ut til å starte med 2, 3 eller 4. Årstallet er også noe utydelig.

Figur 2) Skrift ved nedre høyre hjørne

Maleriet er antatt å være et portrett av presten Jørgen Førde (1724-1770) som var sogneprest i Nedstrand kirke fra 1763-1770. Han tok Cand. Theol i 1748 og giftet seg på Rennesøy i 1764 med Sara Maria Werner (født 1733). Sammen fikk de sønnen Ole Tidemann Førde, født og død samme år 1765. I Nedstrand kirkebok står følgende om Jørgen Førdes begravelse: «Nedsadt udi Jorden Velærværdige og Høylærde Hr. Jørgen Førde, fordum Sogne Præst for Nærstrands Præstegjæld, og samme Torsd holdt Liig Prædikken over Ham av Velærværdige og Høylærde Hr. Provsten Hans Abell da Hans til der var 46 Aar 2 Maaneder og 2 Dage han havde været Præst paa Nærstrand 6 Aar» (Nedstrand kirkebok 1764-1779: 54).

Dersom teksten skal vise til da Jørgen Førde ble innsatt som prest i Nedstrand kirke i 1763, var han 29 år. Årstallet som står skrevet ser imidlertid ut som 1766, da var Førde 32 år. Ettersom både årstall og alder er vanskelig å tyde, kan ikke dette brukes til å bekrefte at dette er et portrett av Jørgen Førde.

3 HISTORIKK

Presteportrettet har hengt på nordveggen i koret i Nedstrand kirke (Nedstrand kyrkje), en langkirke fra 1868 i Tysvær kommune, Rogaland fylke¹. Kirken er basert på arkitekt Linstows normalplan for kirkebygg, men er bearbejdet og oppført av arkitekt Conrad Fredrik von der Lippe. Like ved denne kirken har det opprinnelig stått en middelalderkirke som ble utvidet på 1600-tallet. I 1868, da dagens kirke stod klar, ble den gamle revet. Presteportrettet som er fra 1700-tallet, har mest sannsynlig hengt i den gamle kirken. Det kan godt tenkes at det også har vært oppbevart et annet sted før det ble hengt opp i dagens kirke.

4 UNDERSØKELSER

For å kunne danne en oversikt over kunstnerens maleteknikk, maleriets originale og sekundære materialer, samt tilstand, ble det gjennomført ulike undersøkelser. Kunnskap om maleriets originale materialer og kunstnerens teknikk er viktig av flere årsaker: informasjonen vil bidra til å belyse nedbrytnings- og skadeårsaker i de ulike komponentene og eventuelt hvordan skadefenomenene vil utvikle seg i fremtiden. Maleriet ble undersøkt i på- og sidelys med det blotte øyet, hodelupe og stereomikroskop (opp til 50x forstørrelse). Den fotoanalytiske undersøkelsen av portrettet, bestod av ultrafiolett stråling (UV). I tillegg ble det gjennomført en fiberanalyse for å identifisere lerretet. Denne undersøkelsen anses som vesentlig for valg av kantdubleringslerret (se kapittel om behandling).

¹ Opplysninger om Nedstrand kirke er hentet fra: <https://www.norske-kirker.net/home/rogaland/nedstrand-kirke/>

Visuelle undersøkelser

Maleri

Maleriet er malt på et linlerretet i enkel toskaftsvevnad med forholdsvis ulik tykkelse på trådene (Figur 3). Trådtettheten kan måles til 13 x 16 tråder per cm. Langs høyre kant av lerretet er tekstilets jarekant bevart. Lerretet er spent opp på en fast blindramme med trenagler (11 langs langsiden og 9 langs kortsiden). Blindrammen ser ut til å bestå av furu og hjørnene satt sammen med tappsammenføyninger forsterket med treplugger (Figur 4).

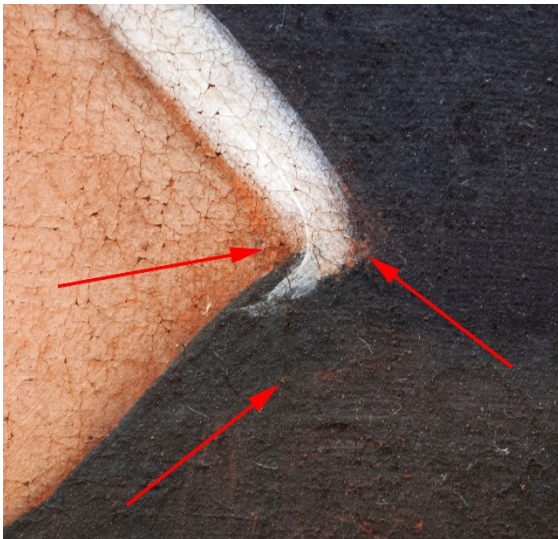

Figur 3) Nærøptak av lerretet

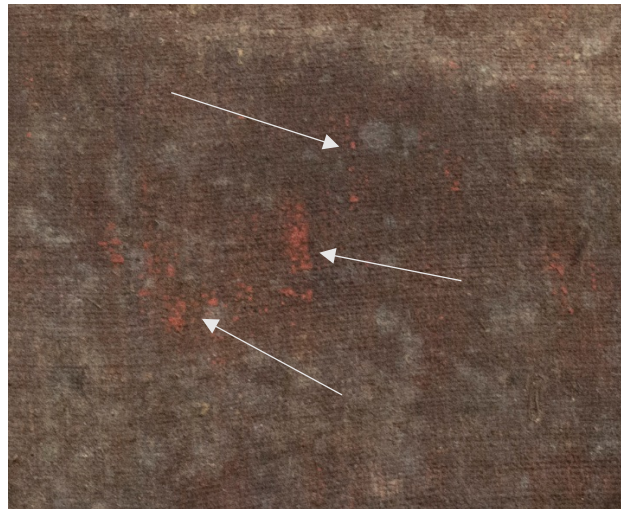

Figur 4) Nærøptak av øvre høyre hjørne av blindramme

Maleriet har en rød grundering som er synlig både mellom overliggende malingsstrøk og i avskallinger (Figur 5). Grunderingen er også synlig på baksiden, ved at den har trengt igjennom lerretsvevnaden og er synlig som små klumper (Figur 6).

Figur 5) Rød grundering synlig mellom malingsstrøk og i avskallinger

Figur 6) Rød grundering har trengt gjennom vevnaden på baksiden av maleriet

Fargene på presteportrettet er forholdsvis bleke og modellert vått-i-vått. Maleriet har en jevn overflate uten tydelige pastose strøk. Ut fra visuelle observasjoner, kan det tyde på at bindemiddelet er olje. Ettersom oljemaling tørker sakte, kan fargene blandes med hverandre vått-i-vått på maleriet (Stulik 2000:23). Visuelle observasjoner tyder på at maleriets hovedelementer først ble malt opp i monokrome flater, deretter ble mønster og formbeskrivende valører tilført. Til sist ble høylys og endelige detaljer definert. I de mest bearbejdede områdene, som ansiktet, er skyggene og detaljene mykt modellert og fint utpenslet. Hendene er derimot «enklere» malt med færre detaljer.

Maleriet har mest sannsynlig en original ferniss. Denne er svært oppbrutt og kun stedvis synlig som blanke flekker på overflaten. Det gjaldt særlig et større område ved øvre venstre hjørne og mindre flekker langs øvre høyre del.

Prydramme

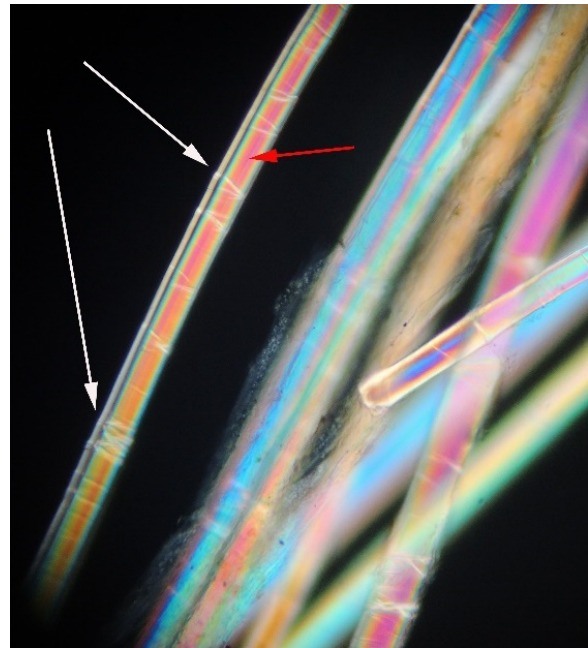
Prydrammen ser ut til å være skåret av furu eller gran. Hjørnene har gjærede sammenføyninger satt sammen med tverrgående treplugger. Prydrammen er montert til maleriet med trenagler som går tvers gjennom lerretet og inn i blindrammen (3 plugger langs hver side). Opprinnelig var prydrammen mest sannsynlig sortbeiset. Den sorte fargen er i dag kun synlig langs ytterkantene, i skadeområder og der den brune overmalingen delvis er slitt bort.

Ultrafiolett fluorescens

En gulgrønn fluorescens kunne observeres stedvis på malerioverflaten ved UV-opptak (Figur 7). Det gjaldt særlig langs kantene og i øvre venstre hjørne. Denne fluorescensen er karakteristisk for fernisser basert på naturlig harpiks (Kirsh og Levenson 2000:222). UV-opptaket tydeliggjorde fernissens nedbrutte og ujevne tilstand. Tykkere partier med ferniss ved øvre venstre hjørne og enkelte mindre flekker langs øvre høyre del fluorescerte, markant.

Figur 7) UV-opptak av maleriet som viser de tykkere fernissrestene som lyse fluorescerende flekker langs øvre kant.

Figur 8) Mikroskopopptak av fiberprøve fra originalerretet. Hvide piler markerer "knærne" i fiberet og den røde pilen indikerer den smale lumen, dette er kjennetegn på lin.

Tekstilanalyse

Det ble tatt en trådprøve fra det originale tekstilet langs nedre ombrettkant. Noen fibre fra prøven ble montert på et objektglass med en dråpe glycerol og et dekkglass. Tekstilfibrene ble deretter undersøkt med et Olympus BX51 mikroskop i mørkefelt (darkfield, DF) og 10 x forstørrelse (totalforstørrelse 100 x).

Fibre i prøven hadde karakteristiske knær/krysninger som kan tyde på at det er bastfibre som lin eller hamp (Figur 8). Det var også mulig å observere en smal lumen (fiberkjerne) i prøven fra originalerretet, hvilket tyder på lin.

5 TIDLIGERE BEHANDLINGER

Maleriet er tilsynelatende ikke tidligere behandlet. Prydrammen er den eneste delen som er påført en sekundær brun bemaling, samt en sekundær lakk.

I «liste over antikvarisk utstyr i Nedstrand kirke» fra 1959, står presteportrettet oppført og anbefalt restaurert. I en rapport til Riksantikvaren fra 9. mars 1978, står presteportrettet omtalt med følgende:

«Presteportrettet har kraftig krakelert maling (forvitret?) malingsøl på overflaten. Lerretet mangler blindramme – er stiftet rett på rammen og løst og fillet nederst [...]» (rapport hentet fra Riksantikvarens arkiv). Til tross for flere anbefalinger om tiltak, har ikke maleriet blitt behandlet.

6 TILSTAND FØR BEHANDLING

Bunnmateriale

Det er flere flyvehull langs blinddrammelistene fra et eldre borebille angrep (Figur 9). Til tross for at disse fremdeles drysser borebillemel, anses de ikke som aktive. Denne antagelsen er basert på at treverket på innsiden av hullene og borebillemelet, er mørkt som følge av aldring.

Langs nedre venstre kant av maleriet har lerretet en horisontal rift med en lengde på 25 cm (Figur 10 - Figur 12). Lerretet er svært skjørt og i ferd med å revne ytterligere. Ettersom riften har stått ubehandlet over lengre tid etter at skaden er påført, har lerretet krøllet seg og deler av tekstilet har falt av og er tapt. Dette har resultert i at riften hadde en åpning på nærmere 4 cm før behandling.

Figur 9) Eldre flyvehull langs øvre blinddrammelist

Figur 10) Riften i lerretet sett forfra

Figur 11) Riften i lerretet sett bakfra

Årsaken til riften er mekanisk påført, enten bevisst vandalisme, eller uhell i forbindelse med håndtering eller flytting av gjenstander i nærheten av maleriet. Ut fra observasjoner av riften, ser det ut som om denne skaden er forholdsvis gammel. På grunn av denne skaden har det oppstått store strukturelle spenninger i det aktuelle området. En medvirkende faktor på skadeutviklingen er oppbevaringsforhold. Ved at maleriet har vært oppbevart i omgivelser med varierende luftfuktighet, har fibre absorbert fuktighet ved høy RF (hvilket har ført til at lerretet krymper og trekker seg sammen) og det motsatte ved lav RF. Dette fører til stresskonsentrasjoner i lerretet og materialets mekaniske styrke reduseres (Young 2012:117).

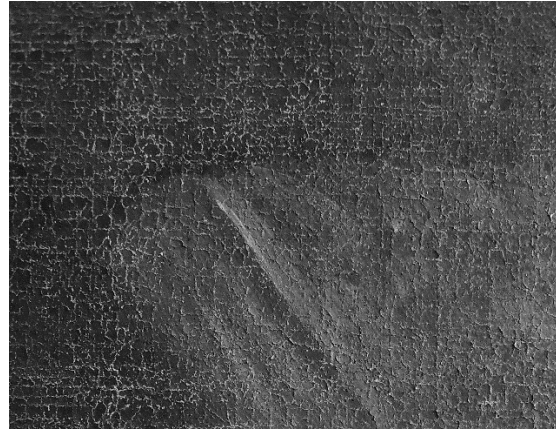
Figur 12) Nærøpptak av riften etter at den nederste prydrammelisten er fjernet

Malingslag

Det er synlig variasjon mellom krakeleringene i de ulike fargeområdene. Krakeleringene i de lyse partiene består av fine smale sprekker som henger sammen uten orden og dominerende retning (Figur 13). Maleriets sorte malingslag er oppbrutt i et finmasket og rutet krakeleringsnettverk (Figur 14). Førstnevnte partier er tykkere malt. Dette tyder på at de ulike pigmentene og tykkelsen på fargelagene har hatt en innvirkning på formasjonen av krakeleringene.

Figur 13) Krakeleringsnettverk i lyse fargepartier

Figur 14) Krakeleringsnettverk i mørke fargepartier

I de lyse partiene hadde flere av krakeleringene dannet kraftige skålformede oppskallinger (Figur 15). I krysningspunktene mellom de skålformede oppskallingene hadde det i tillegg oppstått små avskallinger². Det er også en rekke små avskallinger i de sorte fargepartiene. Disse eksponerer den røde grunderingen.

Figur 15) Oppskallinger i sidelys

Overflate

Den originale fennissen er oppbrutt, hvilket gir maleriet en ujevn og skjoldete glans. Over prestens venstre hånd og i øvre høyre del, er det renn av fugleekskrement som har etset seg inn i fargelagene (Figur 16). Fugleekskremitter inneholder urinsyre og har en forholdsvis lav pH som kan etse seg inn i fargelagene og ha en korroderende effekt (Stein 2011:101). I tillegg var det en del brunt malingsøl langs maleriets kanter. Disse kan kobles til den brune sekundære bemalingen på prydrammen.

² Skålformede oppskallinger oppstår når krakeleringer fører til ujevn stressfordeling mellom de ulike lagene i strukturen (Ackroyd 2002:9). Stressfordeling i maleri fungerer slik at de stiveste lagene i strukturen bærer det meste av spenningene. Ifølge Mecklenburg vil det ofte være limdrenningslaget som bærer det meste av spenningene de første årene, men dette endrer seg når malingslagene begynner å krakelere (2005:119). I slike situasjoner vil stress bevege seg fra limdrenningslaget og oppover i strukturen og over tid løfte grunderings- og malingslag slik at det blir dannet skålformede oppskallinger.

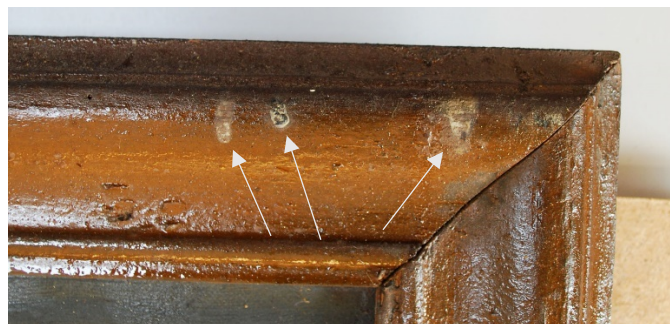
Figur 16) Rød sirkel: renn med fugleekskremer. Hvit pil: Brun malingsøl

Prydramme

Maleriets prydramme har en sekundær brunmaling med mye urenheter og opptørkingsrynker. I tillegg er store deler av overflaten blitt påført en blank lakk med ujevn glans.

Som på maleriet, er det flere rester og renn av fugleekskremer som har etset bort fargelagene og ført til permanente skader (Figur 17).

Figur 17) Fugleekskremer på prydrammen

7 BEHANDLING

Behandling av maleriet

Det er sjeldent at et maleri fra 1700-tallet ikke er tidligere behandlet. Derfor er det et sentralt poeng at konserveringen av kunstverket skal være minimalistisk. I begrepet minimalisme ligger et ønske om å behandle et kunstverk så sjeldent som mulig og å tilføre minst mulig nytt materiale og utføre færrest mulig inngrep. Det innebærer at materialene og inngrepene som skal utføres er stabile og holdbare over tid. Ideelt sett skal et inngrep kunne fjernes ved en fremtidig behandling, og i hvert fall ikke hindre en ny konservering av kunstverket.

Konsolidering

Før maleriet ble transportert fra Nedstrand kirke til Arkeologisk museum, ble ustabile fargelag og riften langs nedre kant forsidesikret med japanpapir og størlim (1,5 %). Dette for å unngå tap og økt belastning under transport og håndtering.

Etter fjerning av forsidesikringen ved behandlingstart, ble løs og oppskallet maling konsolidert med en løsning 4 vektprosent størlim, påført med tynn pensel. Deretter ble oppskallingene lagt ned med svakt press og varme (50 °C) over silikonfilm (Figur 18 - Figur 19).

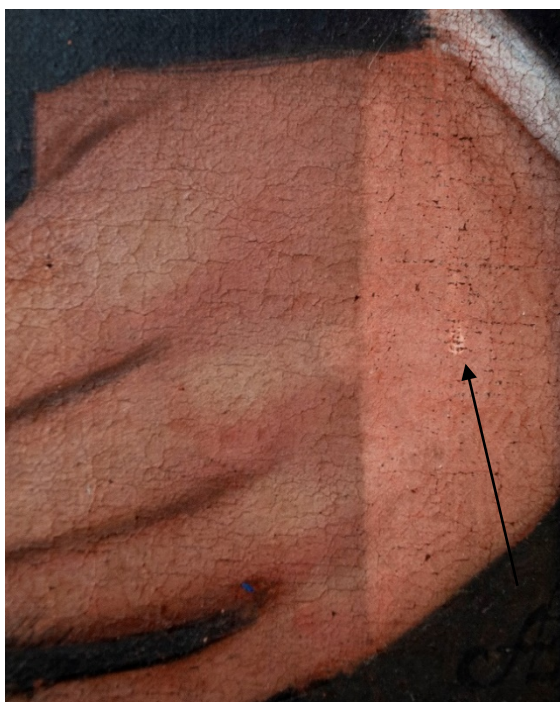
Figur 18) Prestens høyre hånd, før konsolidering

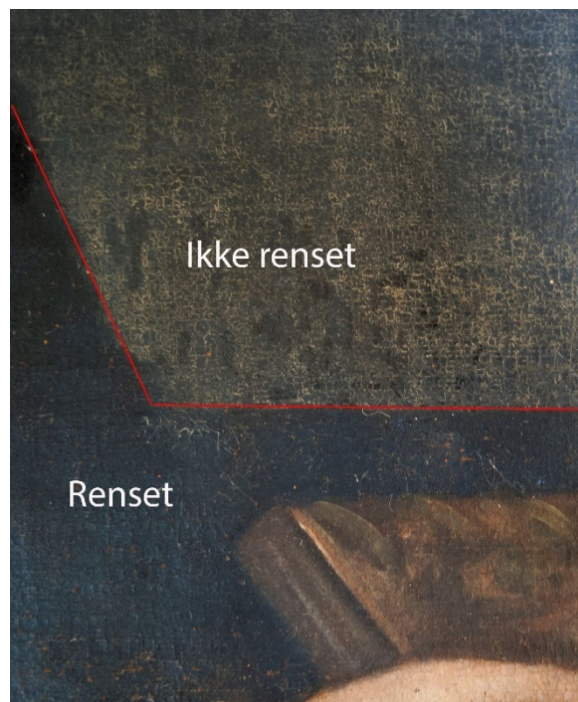
Figur 19) Etter konsolidering med størlim og svakt press med varmeskje

Rensing

Maleriets forside ble renset med bomullspinne lett fuktet med saliva (Figur 20 - Figur 21). Renn med fugleekskremer ble i tillegg renset med en løsning 1,5 vektprosent triammoniumsitratt (TAC). Løsningen reduserte fugleekskrementene noe, men rennene har dessverre etset seg inn i malinglagene og ført til irreversible endringer.

Figur 20) Under overflaterensing av prestens venstre hånd. Pilen markerer fugleekskrem som har etset seg inn i fargelagene

Figur 21) Under overflaterensing av den sorte prestekappen. Den røde linjen markerer skillet mellom renset og ikke renset område

Mellom lerret og blindramme er det akkumulert svært mye støv og skitt, i tillegg til en rekke døde insekter og korn. Dette ble fjernet ved hjelp av en smal spatel og børste. Baksiden av maleriet ble deretter overflaterenset med polyurethanesvamper.

Kantdublering, kun langs nedre kant

Målsetningen med kantdubleringen er å bevare maleriet i en så original forfatning som mulig. Fordi maleriet fremdeles har original oppspenning til blindrammen, er det ønskelig at denne ikke fjernes. Det var imidlertid nødvendig å løsne lerretet fra den nederste blindrammelisten for å få tilgang til baksiden av riften og tilføre et sekundært lerret som kan fungere som oppspenningskant. Denne behandlingen vil føre til at spenninger og stress lokalisert rundt skadeområdet overføres til kantdubleringslerretet. Et annet moment er at kantdubleringen skal fungere som en lokal laminatdublering, hvilket betegner et inngrep som kun har til hensikt å forsterke det originale bunnmateriale uten å konsolidere fargelag ved impregnering.

I forkant av kantdubleringen ble den nederste prydrammelisten tatt av og maleriet løsnet fra den nederste blindrammelisten. Trenaglens ble trukket ut og merket i henhold til opprinnelig plassering. Lerretet ble så planert ved hjelp av fukt, press og svak varme, i flere omganger (Figur 22 - Figur 23).

Figur 22) Planering av lerretet rundt riften ved hjelp av fukt og press

Figur 23) Opprydding av riften og løse tråder

Løse tråder og fragmenter ble festet til opprinnelig posisjon med lokale riftreparasjoner (Figur 24). Riftreparasjonene ble utført ved å tvinne trådene sammen og limt med sveisepulver og varmenåler/spatler (Figur 25). arbeidet ble utført under arbeidsmikroskop (x10).

Figur 24) Løse tråder og fragmenter ble festet til opprinnelig plassering med lokale riftreparasjoner

Figur 25) Bruk av varmespatel til lokale riftreparasjoner

Til kantdubleringen av portrettet, ble det valgt et linlerret med lik trådtetthet og tilnærmet lik tykkelse/vekt som originalerretet. Ulempen med lin er at materialet reagerer på endringer i temperatur og relativ luftfuktighet, samt at det nedbrytes over tid (Young 1999:84). Fordelene anses imidlertid som større, især ved en kantdublering. Linlerret er fleksibelt, hvilket reduserer risiko for at det oppstår stresskonsentrasjon

i overgangen mellom kantdubleringslerretet og originallerretet. Å minimere stresskonsentrasjonene i originallerretet vil kunne forhindre mekanisk nedbrytning i maleriet (Young 1999:100). Når et svakt område i bunnmaterialet skal forsterkes er det derfor vesentlig at ikke stress øker andre steder i lerretet.

Sekundærlerretet ble vasket, deretter fuktet og strukket i tre omganger. Dette gir materialet en mer isotropisk reaksjon til endringer i klimaet. Kanten på sekundærlerretet ble i tillegg frynset opp for å oppnå en jevn og myk overgang mot originallerretet.

Det ble valgt å benytte tynn film av Beva 371 som klebemiddel til kantdubleringen. Limet har en god klebeevne, sikrer en jevn påføring, er fleksibel og anses for å være stabil³. En annen fordel er dets termoplastiske egenskaper. Ved å påføre en tynn film på baksiden av originallerretet og én på sekundærlerretet, oppstår det sterke punktfester med forholdsvis lav aktiveringstemperatur (55 °C) (Berger og Russel 2000:94). Dette innebærer at bunnmaterialet blir forsterket uten at klebemiddelet impregnerer maleristrukturen.

En film med Beva 371 ble klebet til kantdubleringslerretet og en tilsvarende bred remse (ca 8 cm) ble klebet til baksiden av originallerretet. Filmene ble festet til hvert lerret med strykejern på 70 °C, deretter ble kantdubleringslerretet festet til originallerretet med samme temperatur på strykejernet. Det ble etterstrøket med et kaldt strykejern for å «låse» punktfestet. Ettersom blindrammen hindret tilgjengelighet fra baksiden, måtte tilklebingen av kantdubleringslerretet gjennomføres i flere etapper. Området som måtte festes fra forsiden av maleriet, ble aktivert med en lavere temperatur (60 °C).

Figur 26) Etter kantdublering av maleriets nedre kant

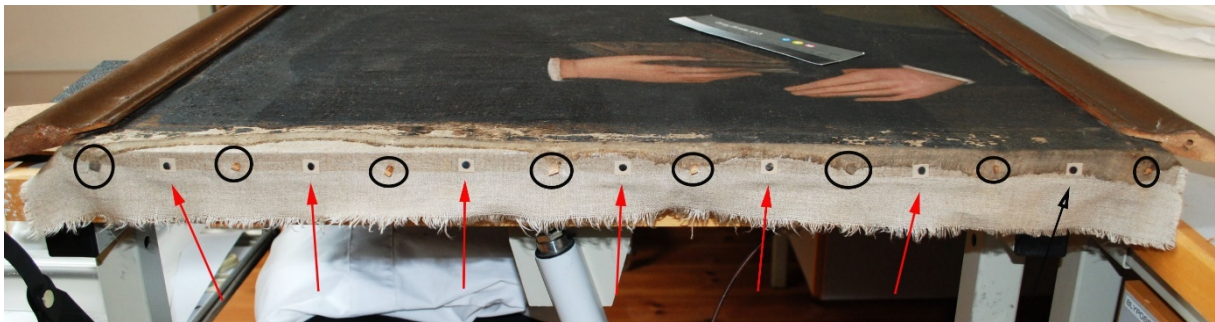
³ Feller klassifiserte Beva 371 som et klasse A materiale (Berger 1995:26). Nyere forskning har imidlertid konstatert at enkelte tester som inneholdt Beva 371 kan gulne med tiden ved direkte UV-ståling (Ploeger m.fl. 2014; Karsten og Kerr 2013). Dette vil allikevel ikke være av avgjørende betydning i dette tilfellet, da Beva-filmen ikke utsettes for direkte sollys og ikke impregnerer bunnmaterialet.

Ny oppspenning langs nedre kant

Sekundærlerretet benyttet til kantdubleringen fungerer som oppspenningskant av maleriets nedre kant. De originale trepluggene til oppspenning ble satt inn i tilhørende hull i blindrammen (Figur 27). Det var imidlertid nødvendig å sette inn fem nye treplugger fordi tre manglet og to av trepluggene var i for dårlig forfatning. For å sikre at oppspenningen ikke løsner på sikt, ble det i tillegg satt inn syv nye stifter langs nedre kant. Disse er isolert med en liten rute promatco for å forenkle en eventuell uttaking i fremtiden (Figur 28).

Figur 27) Original trenagle satt i opprinnelig hull

Figur 28) Ny oppspenning langs nedre kant. Sort sirkel: originale og nye trenagler satt inn i opprinnelige hull. Rod og sort pil: Nye metallstifter

Kitting og retusjering

På grunn av de manglende lerretsbitene og de store spenningene som hadde oppstått i originalerretet som følge av riften, var det ikke mulig å skjøte riftendene helt sammen. Derfor har det oppstått enkelte nivåforskjeller mellom original- og kantdubleringslerretet. Disse ble derfor valgt kittet med Modostuck for å utjevne nivåforskjellene (Figur 29). Overflaten på kittingene ble modifisert for å etterligne teksturen til originalerretet. Deretter ble disse påført et isolerende strøk med retusjeringsfenniss MS2A før retusjering.

Områdene som ble retusjert med Gouache tempera farger var følgende: kittingene, større områder med bart lerret, renn med malingsøl, samt kantene rundt fugleekskrementene (Figur 30). Gouache tempera ble valgt til retusjering da det er mulig å oppnå dekkende strøk som ligner originalmaleriet, det kan manipuleres til både blank og matt overflate, i tillegg til at det er et vannløselig produkt som enkelt vil kunne fjernes ved en senere behandling.

Figur 29) Etter kitting

Figur 30) Under retusjering

Overflatebehandling

Stedvis på maleriets overflate var det enkelte blanke flekker etter den originale fernissen. Da maleriet ble hengt opp igjen i kirken, opplevdes disse som sjenerende for helhetsinntrykket. Derfor ble de blanke flekkene glansjustert med en matt løsning MS2A.

Prydrammen

Rensing

Renn etter fugleekskremer ble fjernet med bomullspinne lett fuktet med en 1,5 % løsning TAC. Den sekundære og ujevne lakken på prydrammen ble rensert bort med bomullspinne lett fuktet med etanol.

Til sist ble den nederste prydrammelisten montert tilbake langs nedre kant av maleriet og festet med de tre originale trepluggene.

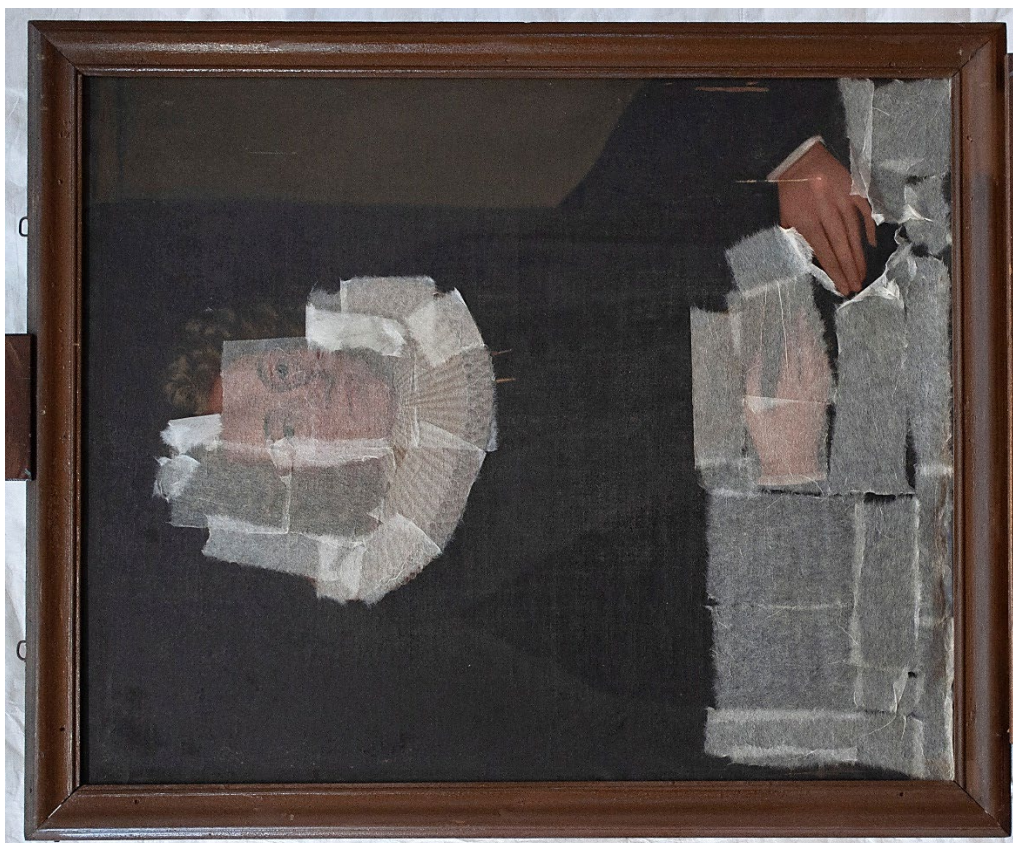
Ny montering og plassering i kirken

Det ble besluttet å ikke montere nye opphengsbeslag i den originale prydrammen. Som tidligere nevnt er det ønskelig å tilføre minst mulig sekundært materiale til de originale. Langs øvre prydrammelist var det to opprinnelige opphengsringer, disse ble ansett som forsvarlige å benytte til ny montering. To L-skruer ble skrudd i tømmerveggen der opphengsringene ble tredd på.

Plasseringen av presteportrettet ble endret da maleriet skulle henges opp igjen i kirken. Portrettet som tidligere hadde hengt i koret, ble nå montert i skipet ved siden av epitafium over ukjent familie (Figur 31). De henger på vestveggen, til høyre for inngangsdøren (sett fra koret).

Figur 31) Den nye plasseringen av presteportrettet (t.v.) og epitafium over ukjent familie (t.h.) i Nedstrand kirke.

Figur 32) Før behandling, med forsidesikring

Figur 33) Etter behandling 2020

Figur 34) Bakside for behandling

Figur 35) Bakside etter behandling

9 TILTAK FOR VIDERE BEVARING (FDV)

Klima

I perioden 1. juli 2019 til 1. juni 2020, ble det utført klimamålinger i Nedstrand kirke (se vedlegg 1). Verdiene fra disse målingene er typiske for vestlandskirkene; for fuktig om sommeren og for tørt om vinteren. For å forebygge skader bør den relative luftfuktigheten (RF) i kikerommet holde seg innenfor 40-60 % RF. Årsaken er at ved lavere RF (under 40 %) vil lerretet bli slapt og påfølgende skader i malinglaget dannes, ved høy RF (over 60 %) krymper lerretet, i tillegg gis det grobunn for mikroorganismer (Dixon 2012:672). Fuktighetsnivået i kirken er derfor det viktigste styringsredskapet. Det er spesielt viktig å unngå raske fluktasjoner i RF, det innebærer at i løpet av en 24 timers periode bør ikke RF svinge mer enn 10 %.

I tildelingsbrevet fra Riksantikvaren står det: *Vi imøteser også en oppvarmingsplan for kirken som kan spare kunst og inventar for skader.* Arbeidet med ny oppvarmingsplan i Nedstrand kirke er allerede i gang. Dette skal regulere luftfuktigheten til rundt 50 % RF (+/- 10 %) ved å variere nivået på hviletemperaturen etter varierende ytre forhold. Videre er det tenkt samkjøring mellom et nytt luft-luft varmepumpesystem og eksisterende elektrisk varme for sikre oppvarming med lavest mulig energi (med varmepumpe som såkalt grunnvarme og elektrisk varme som tilleggsvarme). Varmestyringssystemet vil også bidra til gjennomføring av mer effektiv brukstilpasset oppvarming med kortest mulig perioder med brukstemperatur.

Mekaniske skader

Det er helt tydelig at den store riften i nedre kant av presteportrettet, er et resultat av fysisk støt, muligens på grunn av aktivitet for nært maleriet. Det anbefales derfor at all aktivitet i nærheten av kunstverkene flyttes vekk for å hindre ytterligere skader. Den nye plasseringen av maleriet forholdsvis høyt på veggen sikrer til en viss grad dette. Det anbefales imidlertid å trekke de bakerste benkene noen cm ut fra veggen.

Rengjøring

Maleriet skal under ingen omstendighet rengjøres eller støvtørres. Ved fremtidig behov for rengjøring eller utbedring av skader skal malerikonservator ved Arkeologisk museum eller Riksantikvaren kontaktes.

Stavanger, 17.11.2020

Lise Chantrier Aasen
Malerikonservator

10 LITTERATURLISTE

- Ackroyd, P. (2002) "The structural conservation of canvas paintings: changes in attitude and practice since the early 1970s" i *Studies in Conservation*, Vol. 47, Nr. 1 (s. 3-14)
- Berger, G. (1995) "Letter to the editor (on the reversibility of BEVA bonds)" i *The Picture Restorer* nr. 7, s. 26-28. BACPR, Surrey.
- Berger, G. og W. H. Russell, (2000) *Conservation of paintings*, Archetype Publications: London
- Christie, S. (1982) «Maleri og skulptur 1536-1814» i *Norsk kunsthistorie bind 3*, red. Knut Berg. Gyldendal Norsk forlag: Oslo
- Dixon, T. (2012) "Storage of Easel Paintings" i *Conservation of Easel Paintings*, red. Joyce Hill Stoner og Rebecca Rushfield. Routledge: London
- Karsten, I. og Kerr, N. (2013). "The Properties and Light Stability of Silk Adhered to Sheer Silk and Polyester Support Fabrics with Poly(Vinyl Acetate) Copolymer Adhesives", i *Studies in Conservation*, Vol. 47, Nr. 3 (s. 195-210)
- Mecklenburg, M. (2005). "The Structure of Canvas Supported Paintings" i *Preprints of the International Conference on painting Conservation, Canvases: Behavior, Deterioration and Treatment*, Valencia, (s. 119-155)
- Ploeger, R., E.R. de la Rie, C.W. McGlinchey, M. Palmer, C.A. Maines, og O. Chiantore. (2014). "The long-term stability of a popular heat-seal adhesive for the conservation of painted cultural objects", i *Polymer Degradation and Stability*, 107: (s. 307-313)
- Stein, M. (2011) "Edvard Munch paintings with bird droppings. Analysis of the Ekely Collection at the Munch Museum" i *Zeitschrift für Kunsttechnologie und Konservierung* 25, Nr. 1, s. 93-102
- Young, C., (1999): "Towards a better understanding of the physical properties of lining materials for paintings: interim results", i *The Conservator* nr. 23, (s. 83-9)
- Young, C. (2012) «History of fabric supports" i *Conservation of Easel Paintings*, red. Joyce Hill Stoner og Rebecca Rushfield. Routledge: London

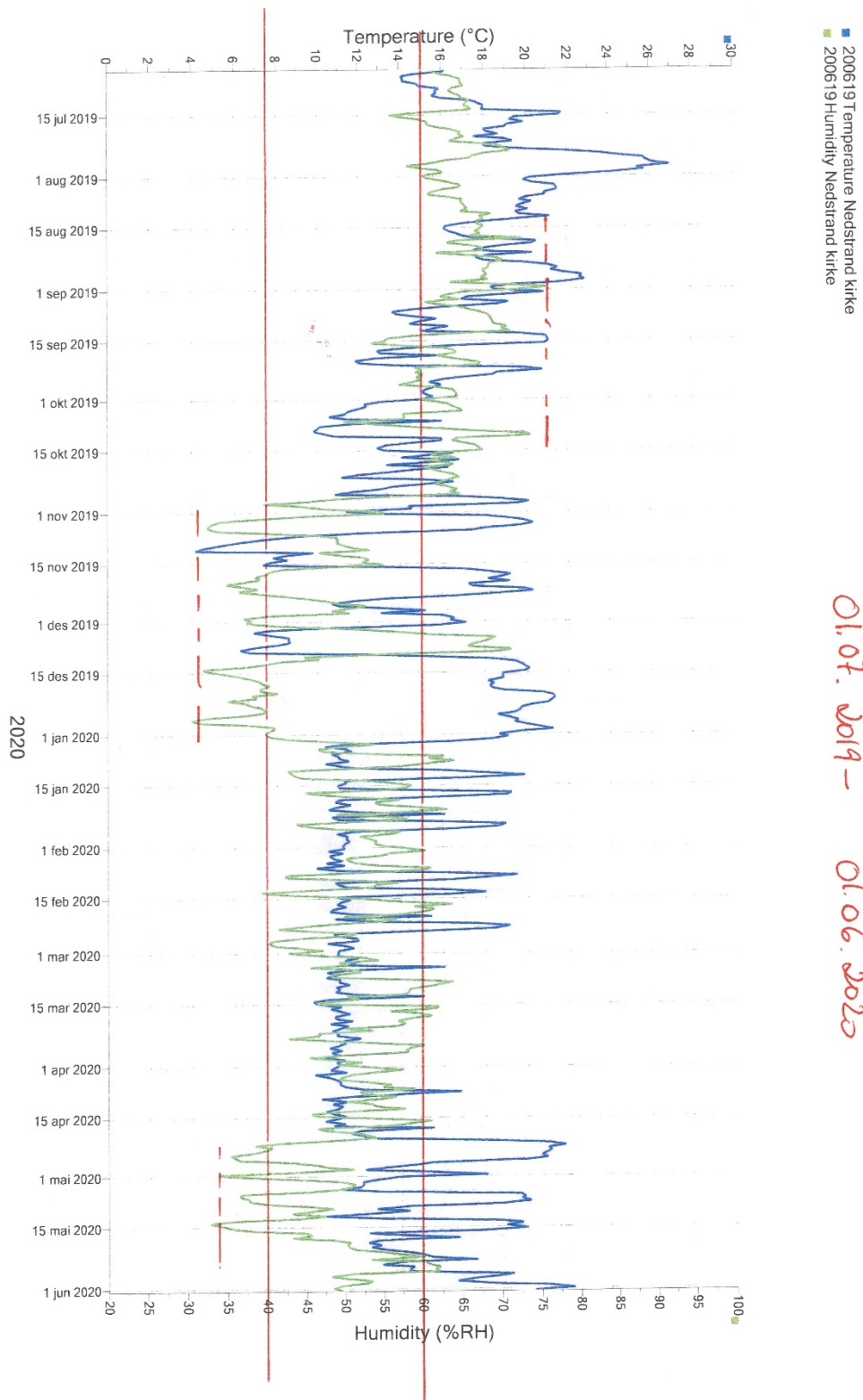
Annet

- Nedstrand kirkebok: Nedstrand sokneprestkontor, IV: Ministerialbok nr. A 3, 1764-1779 [Tilgjengelig på: <https://media.digitalarkivet.no/view/15835/54>] Oppsøkt 17.11.2020
- Riksantikvarens arkiv. Rapport datert 9. mars 1978, av Sigrid Christie og Rolf Johansen.

**OVERSIKT OVER MATERIALER OG METODER BENYTTET TIL BEHANDLING AV
PORTRETT AV PRESTEPORTRETTET**

Tiltak	Område	Metode	Materialer/løsning	Handelsnavn	Beskrivelse
Konsolidering maleri	Hele maleriet (lokale områder)	Påføres både punktvis og på hele, avgrensede flater	4% størlim	Størlim	Påført med pensel
Rensing (smuss) maleri	Hele maleriet	Våtrensing	Saliva	Saliva	Påført med bomullspinne
Rensing (lakk og smuss) Prydramme	Hele prydrammen	våtrensing	etanol	etanol	Påført med bomullspinne
Utbedring av rift i lerretet	Lerretets nedre kant	kantdublering	Tilpasset lerretstykket og Beva tørklebefolie	Kremer: Beva Film dünn	Klebet til originalerret med varme og press
Kitting maleri	Nivåforskjeller langs nedre kant	Utjevne nivåforskjeller	Modostuck	Modostuck	Påført med spatel
Retusjering maleri	Riftområdet, fugleekskrement og malingsøl	Normalretusjer i lokalfarge	Gouache	Lucas Tempera Gouache	Utført med spiss pensel
Glansjustering	Glansfulle flekker langs øvre kant	Glansjustering	Ferniss: Reduced cyclic ketone-polymer i white spirit tilsatt mikrokrySTALLINSK voks	Harpiks: MS2A. Voks: Ceronis Picture varnish (pasta)	Påført med spiss pensel

VEDLEGG 1

FOTOLISTE - Arkeologisk museum i Stavanger

Oppdrag: A 243 Nedstrand kirke, Portrett av «Førre-presten»							
Fotograf: Anne Ytterdal og Lise Chantrier Aasen				Sak nr:	Gard:	Gnr:	Bnr:
AmS ansv: Anne Ytterdal				Kommune			
AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Retn.mot	Motiv		
SF202095	DSC_0050	2020	LCA		Detaljopptak av kitting		
96	DSC_0047	2020	LCA		Detaljopptak av riften før behandling		
97	DSC_0051	2020	LCA		Detaljopptak av maleriet etter konsolidering		
98	DSC_0078	2020	LCA		Detaljopptak av maleriet etter konsolidering		
99	DSCN3623	2020	LCA		Mikroskopopptak av fiberprøve		
SF202100	DSC_0059	2020	LCA		Flyvehull i blindrammen		
01	DSC_0080	2020	LCA		Fugleekskrement på prydrammen		
02	DSC_0049	2020	LCA		Detaljopptak av riften før kitting		
03	DSC_0052	2020	LCA		Detaljopptak av maleriet før konsolidering		
04	DSC_0065	2020	LCA		Detaljopptak av maleriet før konsolidering		
05	DSC_0058 (2)	2020	LCA		Detaljopptak av grunderingen som er synlig i krakeleringene		
06	DSC_3628	2020	LCA		Synlig grundering på baksiden av maleriet		
07	DSC_0057	2020	LCA		Detaljopptak av maleriet halvrenset		
08	DSC_0088	2020	LCA		Detaljopptak av maleriet halvrenset		
09	DSC_0057 (2)	2020	LCA		Helopptak av bakside, etter behandling		
10	DSC_0053	2020	LCA		Helopptak av forside, etter behandling		
SF202111	DSC_3620	2020	LCA		Helopptak av forside, med forsidebeskyttelse før behandling		
12	DSC_3622	2020	LCA		Helopptak av bakside, før behandling		
13	DSC_0064	2020	LCA		Helopptak av maleri, halvrenset		

Oppdrag: A 243 Nedstrand kirke, Portrett av «Førre-presten»							
Fotograf: Anne Ytterdal og Lise Chantrier Aasen				Sak nr:	Gard:	Gnr:	Bnr:
AmS ansv: Anne Ytterdal				Kommune			
AmS arkivnr	Bildennr	Dato	Fotograf	Retn.mot	Motiv		
14	DSC_0053 (2)	2020	LCA		Helopptak av maleri, med kitting		
15	DSC_0047 (2)	2020	LCA		Helopptak av maleri, etter retusjering		
16	DSC_0046 (2)	2020	LCA		Kantdublering av maleriet langs nedre kant		
17	DSC_0047 (3)	2020	LCA		Detaljopptak av kitting langs nedre kant av maleriet		
18	DSC_0059 (2)	2020	LCA		Detaljopptak av ny oppspenning langs nedre ombrettskant		
19	DSC_3832	2020	LCA		Detaljopptak av rift i lerretet		
20	DSC_3833	2020	LCA		Opprydding av løse tråder i riften		
21	DSC_3834	2020	LCA		Planering av riften med varme		
22	DSC_3805	2020	LCA		Planering av riften med press		
23	DSC_3804	2020	LCA		Rens av maleriets bakside		
24	DSC_0046	2020	LCA		Delvis rens av fugleekskrement		
25	DSC_3626	2020	LCA		Detaljopptak av riften, sett fra baksiden		
26	DSC_0048	2020	LCA		Detaljopptak av riften før behandling		
27	DSCN3308	2020	LCA		Detaljopptak av riften før behandling		
28	DSC_0060	2020	LCA		Detaljopptak av blindrammens sammenføyning		
SF202129	DSC_0059 (3)	2020	LCA		Detaljopptak av skrift på maleriets forside		
30	DSC_0061	2020	LCA		Detaljopptak av rester etter en sort bemaling på prydrammen		
31	DSC_0057 (3)	2020	LCA		Detaljopptak av original trenagle satt tilbake i tilhørende hull		
32	DSC_0048 (2)	2020	LCA		UV-opptak av maleriet		
33	DSC_0056	2020	LCA		Maleriet halvrenset		
34	DSC_8692	2020	LCA		Maleriet levert og montert i kirken		